

УДК 316.61:371.3

Галина Коберник,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії
початкового навчання
Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА В УМОВАХ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ

В статті раскрыті суть, структура, ефективні умови і ефективні шляхи соціалізації учнів початкових класів загальноосвітньої школи.

Ключові слова: соціалізація, молодший школяр, інтерактивні технології.

В статье раскрыты суть, структура, эффективные условия и эффективные пути социализации учеников начальных классов общеобразовательной школы.

Ключевые слова: социализация, младший школьник, интерактивные технологии.

Essence, structure, pedagogical conditions and efficacious ways of socialization of rural primary school children are considered in the article.

Key words: socialization, primary school children, interactive technologies.

Докорінні зміни, що сталися в суспільстві, зумовили взяти курс на гуманізацію і демократизацію загальної освіти, на формування особистості як найвищої цінності суспільства, на її соціалізацію. Соціалізація як процес засвоєння і відтворення індивідом соціального досвіду свідчить про нормальне, безболісне входження людини в суспільне життя. Соціалізація відбувається в процесі спільної діяльності і спілкування в певному соціокультурному середовищі. Її продуктами виступають особистісні смисли, що визначають ставлення індивіда до світу, соціальна позиція, самосвідомість, ціннісно-сміслове ядро світогляду та інші компоненти індивідуальної свідомості, зміст яких вказує на те, що особистість бере для себе із соціального досвіду, скільки бере і як психіка їх перетворює, якого значення їм надає. Узагальненим індикатором соціалізації особистості виступає її соціальна активність.

Нам імпонує визначення соціальної активності тих авторів, які трактують соціальну активність одночасно як явище, стан і ставлення

суб'єкта до явищ об'єктивного світу; що явище соціальної активності можна характеризувати як якісно-кількісну визначеність, тобто в єдності своїх якісних характеристик і кількісних параметрів. Соціальна активність представлена передусім самодіяльністю особи, що має самостійну силу реагування й виявляється в вільній, свідомій, внутрішньо необхідній діяльності. Це особлива діяльність – з власного бажання, з власної ініціативи, яка спрямована на «творчу» взаємодію з навколишнім середовищем, освоєння та зміну його й самого себе [1].

Соціальна активність може виступати й умовою власного розвитку індивіда, особливо в таких процесах, як споживання – творення, розпредмечування – опредмечування. При цьому активність у споживанні (розпредмечуванні) значно обмежує умови розвитку; в творенні ж (опредмечуванні) вони практично не обмежені [1].

Розглянемо один із видів соціальної активності соціально-комунікативну, на формування якої особливу увагу слід звернути вчителю початкових класів.

Не дивлячись на те, що проблема формування соціально-комунікативної активності вивчається протягом 30-и років, на сьогоднішній день досліджень, присвячених проблемі розвитку даного виду життєвої активності в учнів початкових класів немає. Тому, враховуючи актуальність даної проблеми, її недостатню розробленість та важливість для подальшого розвитку загальноосвітньої школи, мета нашої статті полягає в обґрунтуванні, виявленні і вивченні соціально-педагогічних умов виховного потенціалу навчальної діяльності, який забезпечує високу ефективність формування соціально-комунікативної активності у процесі навчально-пізнавальної діяльності, а також визначити критерії та рівні її у дітей молодшого шкільного віку.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє нам зробити висновок, що під соціально-комунікативною активністю слід розуміти системну якість особистості, що виявляється в бажанні налагодити стосунки з оточуючими людьми, допомогти, підтримати їх, в прагненні особисто виявляти турботу, що знаходить реалізацію у взаємодії з іншими індивідами.

Соціально-комунікативна активність, що характеризує здатність, готовність і культуру міжособистісного спілкування особистості в навчально-виховному колективі, – динамічна структурована система, що характеризується певним змістом зв'язків між кожним вихованцем зокрема й колективом у цілому, виконує на тому чи іншому етапі розвитку школяра свої соціально-психологічні та педагогічні функції.

Компонентно-структурний аналіз соціально-комунікативної активності як інтегральної якості особистості, що проявляється в єдності знань, ціннісних орієнтацій і готовності до певних дій, спілкування й поведінки в конкретній соціальній ситуації, дає можливість виділити

чотири основні її компоненти: афективний, когнітивний, аксіологічний, праксеологічний.

Афективний компонент соціальної активності визначає емоційне ставлення особистості до спілкування, діяльності та життєвих потреб, наявність емоційного досвіду, захопленість від спілкування, задоволеність від самого процесу діяльності й виявляється в почуттях симпатії, товариськості, дружби.

Когнітивний включає обсяг соціальної інформації як результату пізнання особистістю явищ дійсності, законів природи й суспільства, досвіду застосування засобів пізнання навколишнього світу, умінь і навичок, способів міжособистісної взаємодії, зацікавленість у пізнанні своїх ровесників.

Аксіологічний компонент – спрямованість соціальних орієнтацій, які проявляються в характері інтересів, ідеалів, устремлінь; мотиви спілкування й взаємодії з оточуючими; ціннісні орієнтації в основних сферах діяльності, які знаходять свій вияв у системі домінуючих мотивів, суб'єктивному ставленні до цілей, завдань, змісту й форм цієї діяльності.

Праксеологічний забезпечує формування виконавських, управлінських, організаторських умінь і навичок, необхідних для здійснення навчально-пізнавальної, трудової, соціально-комунікативної, громадської діяльності; їх кількісні і якісні показники, ступінь інтенсивності – екстенсивності діяльності; сформованість вольових якостей – ініціативності; результативності; масштабності; наявність елементів творчості, досвіду в процесі діяльності [4].

Структура соціально-комунікативної активності дає змогу глибше зрозуміти не тільки суть феномену, але й його динаміку протягом перебування дитини в навчально-виховному закладі. Соціально-комунікативна активність людини багаторівнева, оскільки вона характеризується: стабільністю-нестабільністю прояву соціально-комунікативної активності; самостійністю-несамостійністю у виконанні задач соціально-комунікативної діяльності; зовнішніми («вимагають») чи внутрішніми («хочу») мотивами; у свою чергу внутрішні мотиви можуть знаходитися за межами діяльності або породжуватися самою діяльністю; репродуктивністю-креативністю, де критерій креативності дуже часто розглядається як системотворчий, бо творчий характер діяльності чи творчий підхід є вищою характеристикою людини, визначає її суспільну цінність і водночас виступає результативною стороною педагогічної діяльності; ставленням особистості до процесу, результатів, форм і змісту соціально-комунікативної діяльності; вона може стимулюватися безпосередньо – тоді ми матимемо справу з активністю-метою або опосередковано, в такому випадку активність виступатиме як засіб; нарешті, активність може бути потенційною, що обмежується лише готовністю й прагненням до певної дії, й реальною, що реалізується в

соціально-комунікативній діяльності.

Враховуючи молодший шкільний вік, та наявність в учнів потреби в спілкуванні з дорослими й ровесниками, можна сказати, соціально-комунікативна активність дітей цього вікового періоду формується у спільній діяльності. Проте, соціальні умови, в яких знаходиться учень початкових класів, не дають йому в повній мірі задовільнити потреби спілкування за умов традиційного навчання. А так важливо з приходом дитини до школи творювати умови для її спілкування як з дорослими, так і ровесниками в усіх видах їх діяльності. Тільки через діяльність в колективі кожний його член входить у суспільство, тільки в діяльності відбувається його соціалізація. Активна участь дитини в навчальній діяльності є однією з першооснов формування її соціальної активності.

У сучасній філософській літературі (М.С. Каган, В.Г. Афанасьєв, Л.П. Буєва, Ю.Д. Прилюк) досліджується роль спілкування у формуванні та життєдіяльності особистості. При цьому висвітлюються такі аспекти, як соціалізуюча та індивідуалізуюча функції спілкування, розробляється проблема співвідношення суспільних відносин, діяльності та спілкування.

У психології склалося кілька підходів щодо дослідження феномена спілкування. Найбільш детально розроблений і представлений в ряді робіт підхід до спілкування як до одного з видів людської діяльності (Б.Г. Ананьєв, О.М. Леонтьєв, А.В. Петровський).

В.М. М'ясищев та його учні досліджують спілкування в руслі теорії відносин. Б.Ф. Ломов розглядає його як специфічну систему міжособистісної взаємодії. Психологи досліджують також феномени групового й колективного спілкування (Г.М. Андреева, Є.С. Кузьмін), вікові особливості спілкування (Я.Л. Коломенський, Д.Б. Ельконін), спілкування школярів із учителями (А.С. Золотнякова, С.В. Кондратьєва).

Педагогіка виділила спілкування в якості окремої теоретичної проблеми в 70-х роках (Л.І. Новикова, О.В. Киричук, Х.Й. Лійметс). Ученими-педагогами досліджується ряд аспектів спілкування школярів у процесі пізнавальної діяльності (Г.І. Щукіна, М.Д. Виноградова, В.В. Котов), спілкування розглядається як фактор виховання школярів (А.В. Мудрик).

Міжособистісне спілкування в класному колективі є складовим елементом діяльності (навчально-пізнавальної, суспільно-корисної, культурно-масової, спортивно-ігрової, художньо-естетичної, конструктивно-дослідної), її атрибутом. Специфічні особливості спілкування школярів об'єктивно відбиваються в цілеспрямованому процесі організації соціально-комунікативної діяльності на уроках.

Ми вважаємо, що в молодшому шкільному віці для спілкування на уроці, найбільш сприятливі умови створюються в процесі використання інтерактивних технологій навчання, які передбачають діалогічність, діяльнісно-творчий характер, підтримку індивідуального розвитку дитини,

надання їй самостійності в прийнятті рішень, творчості, вибору змісту й способу навчання та поведінки.

Нам імпонує трактування О.І. Пометун, що інтерактивні технології навчання – це такі технології, за яких засвоєння матеріалу відбувається в результаті спілкування між тими хто вчить і хто вчиться, тобто між тими хто має певні знання й досвід та тими хто їх набуває. В процесі такої організації навчальної пізнавальної діяльності, її учасники (опановують) набувають всіх видів людської діяльності, тобто мети й змісту навчання. Проте в цьому випадку засвоєння людської діяльності відбувається в процесі спілкування й через спілкування. «... навчання ми можемо визначати як спілкування, в процесі якого і через яке відбувається відтворення та засвоєння всіх видів людської діяльності» [5, с. 20].

Результати аналізу психолого-педагогічної літератури свідчить, що саме інтерактивні технології навчання спрямовані на створення середовища, в якому забезпечуються ефективні умови формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра..

Інтерактивні технології навчання сприяють формуванню таких структурних компонентів соціальної активності молодших школярів:

- підвищенню загальної культури особистості;
- задоволенню потреби у спілкуванні;
- розвитку техніки спілкування і взаємодії, здібностей, почуттів, переконань, умінь утверджувати довірливі взаємовідносини як вищу цінність спілкування;
- формуванню риторичних знань, умінь і навичок на базі підвищення їх мовленнєвої культури.

Інтерактивні технології навчання виконують такі важливі виховні функції:

- нормативну, що відбиває освоєння школярами норм соціально-типової поведінки (спілкування як нормативний процес);
- пізнавальну – набуття школярами індивідуального досвіду в процесі спілкування (спілкування як пізнавальний процес);
- емоційну, що характеризує спілкування як афективний процес;
- актуалізуючу – реалізація в спілкуванні типових та індивідуальних сторін особистості школяра.

Завдяки виховним функціям, впливу на становлення самосвідомості та моральних установок, на формування стандарту й стилю життя, інтерактивним технологіям навчання значна роль належить соціалізації особистості школяра.

Спілкуючись із ровесниками у процесі інтерактивних технологій навчання, дитина молодшого шкільного віку відчуває приплив певним чином забарвлених емоцій – від ніжності до ненависті, завдяки чому в процесі спілкування люди передають не тільки текст, а й емоційний підтекст, що посилює чи послаблює зміст тексту. В процесі змістовного

спілкування, учні вчать його культури, вчать встановлювати довірливий контакт з однолітками.

За умов інтерактивних технологій навчання відбувається організація життя та діяльності колективу на основі поєднання управління, самоуправління та саморегуляції. Запропоновані проблемні завдання вимагають від учнів самостійних рішень під час обміну думками.

Ефективність впливу інтерактивних технологій навчання на соціалізацію молодших школярів досягається за умови, коли враховуються психологічні закономірності й особливості спілкування учнів на цьому віковому періоді їх розвитку.

Через впровадження інтерактивних технологій у навчально-виховний процес школи можна по новому вплинути на процес становлення особистості молодшого школяра, підвищити його ефективність, спрямувати його на розвиток учня.

Як стверджує О.І. Пометун, така форма організації навчальної діяльності молодших школярів – це і основний засіб інформативного впливу на дітей, важливий засіб обміну інтелектуальними та моральними цінностями. Дослідження переконують, що в процесі міжособистісного спілкування в парах, малих групах і т.п., відбувається найбільш природний і невимушений розвиток взаємостосунків, їх вияв і реалізація. Спілкування з ровесниками в умовах інтерактивних технологій навчання є нестандартним, вільним, ініціативним. У процесі висловлення учень вчиться формулювати речення, які виражають його думку, дитина несоромиться однолітків у разі неправильного висловлення. Спілкування з ровесниками включає управління діями партнера, їх контроль, показ своїх зразків, порівняння з собою тощо.

Інтерактивні технології навчання, на відміну від фронтальної та індивідуальної, не ізолюють учнів один від одного, а навпаки, дозволяють реалізувати природне прагнення до спілкування, взаємодопомоги й співробітництва. І хоча спілкування може мати місце в індивідуальній та фронтальній роботі школярів, проте там воно не включене в структуру діяльності й відбувається лише з дозволу вчителя, за його ініціативою й триває мало часу.

Аналіз педагогічної літератури, шкільна практика свідчать, що найбільші можливості для спілкування створюють інтерактивні технології навчання на етапах закріплення й поглиблення знань, систематизації та узагальнення вивченого матеріалу, контролю та корекції знань.

Відомо, що можуть виникати в школярів труднощі при усній перевірці знань, якщо її здійснює вчитель. Досвід роботи вчителів показує, що ці небажані прояви в умовах інтерактивних технологій навчання зводяться до мінімуму.

Як свідчить шкільна практика, під час інтерактивних технологій навчання активізується діяльність усіх без виключення її виконавців.

Психологи пояснюють це тим, що «одна з найважливіших характеристик людини в групі полягає в тому, що вона звертається до своєї групи як до джерела орієнтації в навколишній дійсності» [5, с. 103].

Під час інтерактивного навчання формується вміння дитини прийти на допомогу в потрібну хвилину: пояснити, перевірити, порадити. Складаються товариські взаємостосунки, що не мають нічого спільного з фальшивим товаришуванням, діють всі структурні компоненти соціально-комунікативної активності, створюються ефективні умови для підготовки підростаючого покоління до спілкування, співпраці, наполегливості в самотійному житті після закінчення школи.

Як стверджував Л. Десев, «процес безпосередньої соціальної взаємодії, що відбувається в малій групі і створює соціальне мікросередовище людини, є надзвичайно сильним фактором формування й виховання особистості...» [2, с. 165].

Можна зробити висновок, що за умов інтерактивних технологій навчання, створюється сприятливе середовище для соціалізації особистості молодшого школяра.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова Г.С. Введение в практическую психологию. – Екатеринбург: Деловая книга, 1995. – 220 с.
2. Десев Л. Психология малых групп. – М.: Прогресс, 1979. – 208 с.
3. Дьяченко В.К. Сотрудничество в обучении: О коллективном способе учебн. работы: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1991. – 192 с.
4. Коберник О.М. Соціальна активність учнів сільської школи // Рідна школа. – 2000. – № 4. – С. 39–43.
5. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук. метод. посібн. / За заг. ред. Пометун О.І. – К.: А.С.К., 2003. – 192 с.
6. Ярошенко О.Г. Групова навчальна діяльність школярів: теорія і методика (на матеріалі уроків хімії). – К.: Партнер, 1997. – 208 с.